

ערכים משותפים בחברה הישראלית - הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו?

טוענת רבנית ועורכת דין ורדית רוזנבלום

"שפת ההלכה", ותפיסת הנורמות ההלכתיות כמחייבות לכל פרטיהן ודקדוקיהן, היא מִבֵּין ערכיה המכוננים והמזהים ביותר של החברה החרדית, כפי שהתעצבה ב-50 שנותיה הראשונות של המדינה. שפה זו מעצבת גם היום את תמונת עולמם של רבים מקרב בניה, ומציבה על עיניהם רשת הכרתית שדרכה הם מתבוננים במציאות ומפרשים אותה. פרופ' מנחם פרידמן, חוקר החברה החרדית, תולה את עיצוב תפיסת קיום המצוות בדרך של החמרה, האופיינית לקהילה החרדית, במעבר ל"מודל השוק": בגולה היה היהודי נתון לסמכותו הכופה של הרב המקומי, סמכות התחומה בגבולה הגיאוגרפי של הקהילה, אך פרוסה על ציבור מגוון ברמת המחויבות הדתית של חבריו; עם עלייתה ארצה נעשתה הקהילה הדתית וולונטרית, והפרט בוחר במסגרת הקהילתית המתאימה לו, לפי תחושת ההשתייכות והמחויבות שלו כלפיה.

התנהלות ופסיקה מתמשכות לחומרה דורשות הקרבה גדולה ומאמץ אישי רב, ולפיכך גם מעוררות הערכה. הן יצרו מודל אליטיסטי אשר אומץ בהדרגה על ידי רבים נוספים: בעלי תשובה, חו"צניקים, בני עדות המזרח, ומתחרדים לגוניהם אשר ביקשו להסתופף בצילה של הקהילה החרדית, ולדבוק בהתייחסותה הרצינית והתובענית לעבודת ה'. הנורמות התובעניות והמסירות הפנה לביצוען המדוקדק חילחלו בהדרגה החוצה מעולם הישיבות, חממה מוסדית המוגנת מהשפעת אידיאולוגיות זרות, והפכו עם הזמן לנחלת הכלל. כך התעצבה החברה החרדית במבנה היררכי, שבראשו עומדים המדקדקים בהלכה, ובתחתיתו - המקילים, המתפשרים עם המציאות, "מזגזגים" בין ערכי המסורת לבין עולם המחשבה המודרני, ומסתכנים יותר מחבריהם בחילון ובנטישה. השיח הדיכוטומי, המבדיל בין הראוי לבין הלא-ראוי, בין פנים לחוץ, התעצם נוכח החשש מפי איבוד זהותו הדתית של המיעוט החרדי לטובת תרבות הרוב החילונית, והביא לצמיחתה של "תרבות המובלעת". זו מתאפיינת בהפרדה ברורה בין עולם הערכים הלגיטימי, המזוהה כ"שלנו", לבין עולם הערכים שבחוץ, הפסול מלבוא בקהל.

אמנם, ניתן להיחשב חרדי גם בלא התנהלות עקיבה בדרך החומרה, ובלבד שהיא מיוחסת ל"בינוניות" ולחולשתו האישית של הפרט, ולא כביטוי לאג'נדה דתית מפורשת. כנגדה, קיבלה דרך ה"מקסימליזם" בקיום המצוות חיזוק בדברי ה"חזון אי"ש", מנהיגו הבלתי-מעורער של הציבור החרדי בשנים הראשונות להקמת המדינה. תחת שבט מנהיגותו התבדלו החרדים בהדרגה גם מבחינה פוליטית מן הציונות הדתית, תוך שהוא מוביל אותם בימים מכריעים לכינון זהותם, ולביצור קהילתם מבחינה דתית, תרבותית ורעיונית. התבצרות זו התרחשה במקביל לעליית קרנה של דוקטרינת "דעת תורה". זו האָדירה את ראייתם הצלולה של גדולי התורה, דווקא בשל מבטם הנקי מאידיאולוגיות זרות, המכשיר אותם לפסוק בכל בעיות השעה. בחלוף הזמן הפכה בהדרגה נורמת החומרה, אשר החלה כרף נשאף שביטא את חפץ האדם הדתי לדבוק באלוקיו, לדרישת סף חברתית מפורשת, המחייבת כיום את כל מי שרואה עצמו נמנה עם המסגרת החרדית המוגדרת.

חזרה למסורת האבות

התבוננות עמוקה בתהליכים המתחוללים בחברה הישראלית כולה, בשני העשורים האחרונים, מלמדת כי מידת זיקתם של תושבי ישראל לדת, לערכים ולשמירת מסורת נמצאת במגמת עלייה.

גידול זה נובע לא רק מצמיחתו הדמוגרפית של הציבור החרדי, אלא גם מן העלייה העקבית במספר האנשים המגדירים את עצמם כדתיים, כמסורתיים, או כמי שמבקשים להכיר את ארון הספרים היהודי ולהתוודע לשפתו. דומה שתחושת הפתיחות לסביבות תרבותיות מגוונות, חוסר השיפוטיות (לעיתים אף אדישות) כלפי אורחות חיים שונים, והאפשרות להיות נאמן לעצמך, המאפיינת את האינדיבידואל החילוני "המשוחרר" כביכול ממוסרותיה של הדת, הביאה בכנפיה גם תופעות לוואי. הצבת האדם והגשמת מאווייו במרכז ההווה התרבותית גרמה לקריסתה של המחויבות המשפחתית. האדרת מקומו של הרצון האישי לא הותירה לציודו די מקום להתחשבות באנשים נוספים. האינדיבידואליזם, בביטוי המוקצן, נחשול תרבות הצריכה והביצה הטובענית של הטכנולוגיה הממכרת, מאיים להטביע את הפרט ולהפקירו לבידודו. המבוכה שהוא חש מחזירה אותו לחפש נקודות השקה, גם אם בלתי-מחייבות, למסורת אבותיו, תוך שחלקו מאמץ את מורשת העבר בחיבוק מתרפק, וחלקו רואה בה מקור השראה תרבותי. תהליך זה מניע את הציבור הישראלי לתור בהדרגה אחר שפה של מחויבות לערכים משפחתיים, קהילתיים וקולקטיביים האופייניים לשיח הדתי.

החיפוש אחר נתיב חדש

את תמונת התשליל של תהליך זה ניתן לזהות בעוצמה בתהליך המתנהל בחברה החרדית בעשרים השנה האחרונות. בעבר חש ציבור זה כי בן דמותו עומד להיעלם מהנוף הישראלי, מספרית ורעיונית, אך כיום הוא מהווה 10% מכלל החברה הישראלית. אין זה רק שינוי טכני, אלא גם אתגר הסתגלותי לחברה החרדית עצמה, ולחברה הכללית שבתוכה הוא חי ופועל. הגידול הדמוגרפי מאיץ את המעבר מהתבדלות למעורבות. האפשרות לבידול ולא-חשיפה לערכים מ"בחוץ" הופכת אט אט לבלתי-אפשרית כמעט מבחינה מעשית. הדגל "רק תורה", ללא "דרך ארץ", צבא השכלה ועבודה, מתכופף תחת מכבש אילוצים כלכליים וחברתיים, ומאלץ את בני החברה החרדית למצוא את מטה לחמם מחוץ לגבולותיה המגוננים של הקהילה.

התקשורת הווירטואלית רק מאיצה את חדירתה של שפת הערכים האוניברסלית האופיינית לשיח הדמוקרטי, ותובעת מהחרדיות, אם תרצה בכך ובין אם לאו, לנהל עימה דיאלוג עמוק. הפתרונות הדיכוטומיים, המבדילים בין פנים לחוץ, בין "שלנו" ל"שלהם", בין עגלה מלאה לעגלה ריקה, מתקשים למכור את מרכולתם בעידן שבו רבים מהחילונים מחפשים מחויבות תרבותית ומשמעות דתית, וגם רבים מהחרדים יוצאים ממעוז בית המדרש להשלים היכרות בסיסית עם "ענייני עולם".

בשפה הפנים-חרדית נחוה תהליך זה כ"קלקול" המצביע על תחילתה של "הידרדרות רוחנית", ולא בכדי. הידרדרות זו מתפרשת כנובעת מחדירתו של עולם ערכים זר, הדוחק את רגליו של סולם ההקפדה ההלכתית, אשר נותן מענה ברור וחד-משמעי לשאלה, מהי הדרך העולה בית קל. בעיניים מתכווצות בכאב הם צופים כיצד חומת המגבלות והחומרות בה הקיפו עצמם, מתוך בחירה לקדש עצמם גם במותר, מצטיירת בעיני דור הנכדים, אשר נולד אל החומות, כגדרות תיל שראוי להציץ דרכן ולהיפגע.

אולם, הקשבה זהירה ועדינה יותר לקולות הרוחשים מתחת לפני השטח מלמדת, כי אין בה אך ורק ביטוי לרדיפה נהנתנית אחר הנוחיות והמתירנות הכרוכות בחיים המודרניים, חלף ההסתגרות, הנורמות המחמירות, וההסתפקות במועט שעל ברכיהן גדל החניך החרדי. היא מבטאה חיפוש כן אחר נתיב אישי וייחודי בעבודת ה', אחרי שהדקדוק ההלכתי הפך עם הזמן לדרישת סף חברתית וקהילתית "מובנת מאליה". הפרקטיקה המחמירה, שנרכשה בעמל, הפכה למורשת מונחלת הנעשית כמצוות אנשים מלומדה, ולעיתים גם משולמת כ"מס" בלתי-נמנע לתחושת ההשתייכות הסוציולוגית. עובדה זו מטשטשת בהדרגה את עוצמת החוויה הדתית הכרוכה בעבודת ה' של הפרט, השואף להתחבר לאלוקיו, מתוך חיפוש אחר זיקה פנימית מחודשת, כנה ואמיתית, למקומו הדתי באשר הוא שם.

ביטוי מרתק לתהליך זה ניתן למצוא באתר החרדי "אקשיבה", שבו נותן מענה של צוות חרדי מקצועי מתחומים מגוונים לנוער חרדי תוהה-דרך. האתר הוקם בסוף שנת 2014, ומ-29 שאלות לחודש, ו-10,000 צפיות בחצי השנה הראשונה להקמתו, הוא צמח ל-130 שאלות לחודש, כ-50,000 משתמשים וכ-170,000 צפיות בשנה האחרונה. המשיבים מעודדים את הפונים, גברים כנשים, לחפש את המסלול הייחודי להם להתעלות דתית מתוך האזנה רגישה לצליל חייהם. דווקא כאשר ניסיון החיים קילף מעליהם בתהליך מייסר את הנוסחה הדיכוטומית של הסתגרות = צדקות, הם נקראים לזהות בתוכם ערוצי חוסן שיסייעו להם לדבוק בנוסחה אחרת: חשיפה = מודעות = סיכון, לצד מנוף לצמיחה אישית ורוחנית.

אף יותר מן התשובות עצמן, מגלות השאלות כי הפונים החרדיים אינם מבקשים בדרך כלל להתנער מעולם הערכים על ברכיו גדלו, והוא מוסיף ללוות אותם גם כאשר הם מאמצים שפה אינדיבידואלית, קשובה ומודעת לעצמה, המעצימה את הבחירה ואת המימוש האישי של היחיד ואחריותו להתפתחותו הרוחנית, אך מחפשת בסופו של דבר לעמוד עם האמת הפנימית המקננת בתוכה בפני אלוקיה.

דוגמא מרתקת לכך ניתן למצוא בדברי השואל הבא:

ראשית אקדים שאני לומד בישיבה מאוד טובה, המשפחה שלי גם הקרובה וגם הרחבה היא ממש מהמשפחות הכי משפיעות בציבור הליטאי... אבא שלי מאוד שיטתי, החינוך אצלנו בבית מאוד ברור, יש את מי ששייך לתורה, ויש את מי שלא, יש זלזול מוחלט בכל מי שאינו מתאים לקריטריונים שאבא שלי קבע, ככה הוא גם מחנך את תלמידיו. אני רואה את עצמי בעתיד ממשיך לעסוק בתורה, אני נהנה מזה ונראה לי שאמצא מקום למצות את כישורי.

לפני שבוע בשבת ישב לידנו בבית הכנסת אדם מהשכונה שבדרך כלל מתפלל מוקדם יותר כנראה בנץ אבל באותה שבת הגיע למניין שבו אנו מתפללים. התפילה שלו המסה את לבבי, זה היה ביקור בעולם אחר, משהו קסום וכל כך כל כך קדוש, התחינה הייתה תחינה, ההודאה הודאה והנשמת שלו... כמה דמעות שהוא שפך בדממה לתוך טליתו ואני נבוך ובוכה אתו.

הבעיה היא שהאיש הזה נראה כל השבוע ממש מודרני, לובש חולצות צבעוניות, הוא משתמש בטלפון חכם וזה כל כך לא התחבר לי, התחלתי להסתכל עליו יותר וראיתי איש ששקוע בעבודת השם, הילדים שלו כל כך מחונכים, כל כך אוהבים ללמוד וזה מבלי שהוא מכריח אותם לשבת לידו בתפילה, ופתאום אבא שלי היה נראה לי כל כך אפור, עבודת השם שלו נראית לי פתאום כל כך יבשושית... אני לא חושב שבגלל האיש הזה אז אני צריך לחשוב על כל המודרנים שהם יראי שמים יותר מאבי, אני יודע שהם לא, יודע שהם לא שקועים בתורה ועבודת ה' אבל זה ערער לי את הבהירות שהייתה לי מקודם, אני רוצה להיות ליד האיש הזה וללמוד ממנו איך לעבוד את ה'... נראה לי שהוא יוכל להדריך אותי הרבה יותר טוב ונכון וזה גורם לי לייסורי נפש מרובים... איך אני יכול להחזיר לחיי את השלווה? איך אני יכול להיות גם כמו האיש הזה?

המשיב מגלה אמפטיה לייסורי נפשו של הנער שהסולם הדיכוטומי התערער בתודעתו, והוא חותם את תשובתו בדברים הבאים:

אתה שואל "איך אני יכול להחזיר לחיי את השלווה?" ואני אומר: אולי לא צריך. אל תחפש לחזור אל שלווה הילדות. נסה לרתום את חוסר השלווה כמנוע לעלייה ולהתפתחות, כהתחלה של בניית זהות עצמאית משלך.

ממכתבך עולה הרושם שהנך נער נבון ומתנהג בשיקול דעת. כאמור, אתה בשלב חשוב של בניית הזהות האישית שלך, וזה כולל הבנה והכלה של מורכבויות. הנך בתחילתו של מסע, שבמהלכו תגלה את דרכך האישית בעבודת ה'.

אני מציע לך להמשיך להתייעץ, לשאול וללמוד, "עשה לך רב", לך צעד צעד, במתינות, בזהירות ובשיקול דעת. זכית וקיבלת יסודות איתנים, עליך מוטלת כעת המשימה לבנות את הבניין על גביהם.

גם קבוצת הפייסבוק החרדית "חי"ש - חרדים ישראלים", המונה כיום למעלה מ-2,100 חברים, הוקמה כדי לדון במתח הערכי והרעיוני הקיים בין הזהות החרדית לזו הישראלית, עימו מתמודדים החרדים בתקופה הנוכחית. בפוסט המתאר את מטרת הקמת הקבוצה מופיע כדלהלן:

...במעבר הבין דורי, קרו כמה דברים.

במדינת ישראל כבר לא גוזזים פיאות, כבר יש רב תרבותיות ופוסט-ציונות, ומצד שני, הצעירים החרדיים, כבר לא ממש יודעים איזה ישיבות היו בליטא ומהיכן מגיע השם "קיבוץ" לישיבה.

כל מי שהציץ מהחלון החוצה, רואה שמדינת ישראל כבר לא כזו חילונית, שהחילונים כבר לא כאלה אנטי דתיים, ושיש קבלה הרבה יותר גדולה כלפי החרדים והחרדיות.

...גם אם כשאנחנו נמצאים רק בתוך בית המדרש, ניתן להימלט מעימות עם שאלות הזהות האלה, הרי כשאנחנו יוצאים לחיים ולעבודה במקומות מעורבים, השאלות האלו מכות בנו במלוא עוזן

לצד חיזוק הזהות החרדית שהמפגשים האלה יוצרים, הם מציפים אל המודעות שלנו את שאלת הזהות הישראלית שלנו

מה זה אומר לי שאני ישראלי/ת? איך זה משפיע על החרדיות שלי? האם בכך שאני חש/ה הזדהות עם המדינה, שמח/ה על הצלחותיה, זה הופך אותי לפחות חרדי/ת? זה פוגע ברוחניות שלי? הרי לימדו אותנו שלהיות חרדים זה להתבדל... להמשיך להיות חרדי/ת כשאני משתלב/ת כשאני חש/ה ישראלי/ת?

הגם שרבים מחבריה נמצאים ב"עולם המעשה", מהווה הקבוצה פלטפורמה ליוזמות תורניות מגוונות, כמו הקמת "בית מדרש וירטואלי" שבו ר"מים (כינוי למורה במסגרת הישיבה) מעלים ביום קבוע סוגיה תלמודית או דיון בפרשת שבוע לליבון ציבורי. מתנהל בה שיח כן ועמוק הרוקם באהבה את חבל הטבור הישיבתי לתוך מארג חייהם.

דומתני שדוגמאות אלו מוכיחות יותר מכל, כי שאלת קיומם או היעדרם של ערכים משותפים לנו ולחברה הישראלית כבר רובצת לפיתחנו. שאלה זו טומנת בחובה פוטנציאל לשיח מאחד בין חלקי החברה הישראלית, וכן חיבור מחדש, כל אחד ממקומו-שלו, למקורות היניקה המשותפים במסורת אבות. אך ככל תהליך חברתי - סופו לוט בערפל. שאלה זו עשויה גם לטשטש את המחויבות הבלתי-מתפשרת לשמירת זהותנו המגודרת כשומרי הלכה, ולהותירנו "חרדים בלב" באופן אמורפי בלבד. ככל שניטיב לברר לעצמינו סוגיה זו, נלמד לשמר את האש האלוקית הבוערת בקירבנו, מבלי שסנה זהותנו יאוכל. או אז יהיה בכוחנו לתרום גוון נוסף, ייחודי ומשמעותי, לפסיפס הסגוני של החברה בישראל.